

УДК (UDC) 94(477).342.7“1905”

ЛОБКО Н. В.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИБОРЧІ ПРАВА ЖІНОК В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Автор на прикладі архівних матеріалів, таких як заяви жінок про бажання брати участь у виборах, доповідь «Про рівноправність жінок», яка обговорювалася 27 листопада 1905 р. на Сумському повітовому земському зібранні, розглядає правовий статус жінок в Російській імперії та їх боротьбу за право приймати участь у виборах до Державної думи 1905 р.

Ключові слова: рух жінок, виборчі права, фемінізм, емансипація, Російська імперія.

Вивчення історії жіноцтва в цілому є одним з важливих напрямків історичної науки сучасності. Одним із актуальних питань у вивченні історії жінок в українській історіографії є правовий статус жінки та набуття нею громадянських прав та свобод на рівні з чоловіками. Тому наукові дослідження правового становища жінок як в історичному минулому, так і в тогочасних реаліях, численні дискусії навколо юридичних прав жінок стали частиною інтелектуального життя багатьох країн у ХІХ ст. та у перших десятиліттях ХХ ст.

Українські дослідники також створили певні напрацювання і теоретичну базу для вирішення таких проблем як «жінка і суспільство» та «жінка і політика». Різні аспекти даної проблематики досліджували Б. Савчук, О. Маманчук-Рибак, І. Книш, М. Дядюк, С. Лукаш, Л. Смоляр та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7, с. 28-37; 8; 9; 10; 13]. У колективній монографії «Жіночі студії в Україні: Жінки в історії та сьогодні» під редакцією Л. О.Смоляр розкриваються особливості політичного та соціального статусу жінок [7]. Першими узагальнюючими науково-історичними працями, що присвячені аспектам суспільної та політичної діяльності українок були дослідження М. Богачевської-Хомяк [9; 10].

Архівні джерела, пов'язані з жіночою історією, слабо включені в науковий обіг і потребують проведення роботи над їх виявленням. Цікаву інформацію щодо правового статусу жінки і її боротьбу за виборчі права містять документи про вибори до Державної Думи 1905 р. Перед тим як перейти до розгляду одного з таких документів, вважаємо за необхідне згадати основні етапи, які пройшло європейське жіноцтво у боротьбі за розширення своїх прав та можливостей.

Фемінізм як ідеологія і як діяльність формувався з кінця ХVІІІ ст. Чіткому визначенню феміністичних ідей передувала тривала еволюція поглядів суспільства на жінок і жінок на самих себе та суспільство.

Питання про емансипацію жінок вперше було поставлено в роки Великої Французької революції. Після прийняття у 1789 році «Декларації прав людини і громадянина» одна з активних учасниць французької революції Олімпія де Гуж подала на розгляд свою «Декларацію прав жінок і

Лобко Наталія Вікторівна - кандидат історичних наук, доцент, Сумський державний університет (Україна).

громадянок». У цій «Декларації» вона від імені всіх жінок вимагала надання активного і пасивного виборчого права та права обіймати посади на рівні з чоловіками. Під час Конвенту жінки створювали особливі жіночі клуби та захищали свої права у своїх друкованих виданнях. У жовтні 1793 року, коли лідери жіночого руху запропонували жінкам одягнути чоловічі костюми, щоб знищити зовнішні відмінності статей, Конвент постановив позбавити жінок права мати свої збори і закрити жіночі клуби. В 1793 році Олімпію де Гуж стратили якобінці, а невдовзі Цивільний кодекс Наполеона (1804 р.) 312 статтю задекларував, що жінка не має жодних громадянських прав і все життя перебуває під опікою батька або чоловіка.

Отже, завершення революції засвідчило, що суспільне становище жінок, по суті, не змінилося. Водночас, як зазначають дослідники, Французька революція створила підстави для емансипації жінок, власне витворила ідеал емансипації [11, с. 184].

Через 30 років після революції жінки знову заявили про свої права. Після того, як їм надали свободу і «право голосу» вони зажадали повне зрівняння в правах. Надалі можна припустити, що емансипація народжує таке поняття, як «фемінізм». Якщо процес емансипації передбачає звільнення від гніту і залежності, то фемінізм - це суспільно-політичний рух, метою якого є надання жінкам всієї повноти громадянських прав.

Сам термін «*émancipation de la femme*» з'явився у 1830 році в розпал липневої революції у Франції. Слово «емансипація» походить від латинського «*émancipatio*», що означає звільнення сина з-під батьківської влади. У своєму енциклопедичному словнику Ф. А. Брокгауз і І. А. Ефрон за 1895 рік дають таке визначення емансипації жінок: «прагнення до рівняння прав обох статей, що виходить від думки, що спочатку всі людські індивідууми були рівні між собою і що рівність статей зобов'язане своїм походженням насильницького підпорядкування жінок чоловіками. Емансипація є, таким чином, актом звільнення, відновлення природного стану і торжеством права над узурпацією, правомірне звільнення особи від юридичної залежності, надання неповноправній особі повної юридичної правоздатності; звільнення групи населення від деяких обмежень у правах, порівняно з іншими громадянами» [12, с. 704].

Поступово ідеї про емансипацію жінок поширюються в усіх країнах Європи та в Америці. Основною вимогою жінок в той час було: визнання за ними тих же політичних прав, якими користуються чоловіки. У 1850 році в США відбувся перший жіночий конгрес, присвячений виключно питанням виборчого права, а в 1888 році в Чикаго розпочала роботу Міжнародна рада жінок, до складу якої входили 11 європейських жіночих товариств.

Виникнення і розвиток жіночого руху, як руху за емансипацію, дослідники пов'язують зі швидким розвитком виробництва. Первісне нагромадження капіталу, перехід до промислової епохи супроводжувалися безконтрольним визиском праці жінок і дітей [11, с. 184].

Активістки жіночого руху вимагали забезпечення економічної самостійності жінок, рівної з чоловіками роботи і зарплати, доступу до освіти. Одним із напрямів фемінізму був суфражизм (англ. *suffrage* - виборче право), представники цього руху ставили питання про рівняння в політичних правах

з чоловіками, зокрема, надання їм виборчих прав. Це вони вважали гарантом доступу жінок до політичної влади і, отже, засобом встановлення рівноправності [13, с. 29].

Одним з найпоширеніших є розуміння гендеру як соціальної конструкції, в межах якої розглядається конструювання гендеру через різні інститути соціалізації, культуру, поділ праці. В межах цього підходу гендер розуміють як організовану модель соціальних стосунків між жінками і чоловіками, яка не лише характеризує їхні стосунки в родині, але й визначає їхні соціальні стосунки в основних інститутах суспільства [14, с. 27].

Жіночі рухи в кожній країні, звичайно, мали свої особливості. Але загальним в програмах жіночих організацій було те, що вони бачили в наданні жінкам права обирати і бути обраними.

Не був винятком й український жіночий рух, який тісно пов'язаний з загальнодемократичними процесами в Російській імперії. Визнана дослідниця феміністичного руху Марта Богачевська стверджує, що «український жіночий рух виник із таких самих причин, що й жіночі рухи взагалі, - не тому, що у жінок було примхливе бажання, а тому, що жінки хотіли стати членами свого суспільства» [17, с. 15].

Слід зазначити, що законодавство Російської імперії визнавало за жінками більше прав, ніж законодавства інших країн того часу. Але спільною була обмеженість у виборчому праві.

Так, у Положенні про вибори в Державну Думу, прийнятому в серпні 1905 року, в статті 6 записано: «У виборах не беруть участь: а) особи жіночої статі; б) особи молодше 25 років; ... д) бродячі іногородці; і е) іноземні піддані» [15, с. 2662]. Особливими виборчими правами користувалися жінки, які мали потрібний ценз з нерухомості, тобто мали потрібну кількість землі та грошей. Згідно зі статтею 9 їм дозволялося брати участь у виборах, але не інакше як через уповноважених ними осіб чоловічої статі; причому коло осіб, яким можуть бути надані такі повноваження, обмежувалося за законом чоловіками або синами.

В архівних матеріалах, що містять інформацію про вибори до Державної Думи 1905 р. збереглися заяви жінок про бажання брати участь у виборах із зазначенням осіб, яким вони надали право користуватися своїм майновим цензом. Наприклад, в одному з виборчих списків по м. Конотопу в графі «Прізвище, ім'я, по батькові виборця» читаємо: «*Демьяненко Андрей Григорьевич (по доверенности жены Марии Степановны Демьяненко)*» или «*Тарковский Вячеслав Константинович (по владению матери Александры Андреевны Тарковской)*». Але таких заяв було дуже мало, а це означає, що жінки були відсторонені від управління державою. Це було справою чоловіків.

У лютому 1905 року був організований Всеросійський союз рівноправності жінок (СРЖ), головною метою, якого була боротьба за політичне рівноправ'я жінок, і тому дослідники розглядають його як першу політичну організацію жінок.

На території України працювало 9 відділень цього союзу: Катеринославське, Київське, Харківське, Херсонське, Олександрівське (Катеринославської губернії), Одеське, два Полтавських, Борковський

(Полтавської губернії). З травня по жовтень 1905 року «рівноправки» (так називали прихильниць рівноправності в Російській імперії на початку ХХ ст.) почали масово подавати колективні жіночі заяви, звернення до з'їздів земських діячів з вимогою рівноправності.

Було подано таку заяву і в Сумському повітову земську управу. У Державному архіві Сумської області збереглася доповідь «Про рівноправність жінок», яка обговорювалася 27 листопада 1905 р. на черговому Сумському повітовому земському зібранні. Наводимо витяги з цієї доповіді: «В управу поступило несколько заявлений от женских организаций и групп, в которых женщины призывают при составлении законоположений о правах и полномочиях выборных лиц, призванных участвовать в государственной, городской, земской деятельности, права женщин на это участие определить на равных основаниях с мужчинами. В своих заявлениях женщины говорят следующее: «Многими земствами и городами поднимался уже не раз вопрос о представлении женщинам одинаковых с мужчинами избирательных прав и это дает нам, женщинам, право думать, что нашей работой за последние десятки лет на просветительном, врачебном, научном, благотворительном и всевозможных практических поприщах мы доказывали нашу работоспособность. Неся в то же время наравне с мужчинами бремя работ, труда, налогов, повинностей и проч., мы имеем достаточное основание рассчитывать на предоставление нам и одинаковых с ними прав». Положение о земских учреждениях, а также городское обуславливает право на избрание исключительно имущественным цензом, а потому предоставление женщинам одинаковых прав с мужчинами требовала бы простая справедливость» [16, арк. 8].

Інші земські діячі зазначали, що «в интересах местного благоустройства было бы весьма желательно равноправное заведывание делами его женщинами наравне и с мужчинами. Едва ли надо доказывать, что лицам женского пола по плечу хозяйственная деятельность, составляющая основу всей земской деятельности». Також висловлювали думки про те, що «деятельность на земле - историческая роль женщины-помещицы» та «пора дать женщине аттестат зрелости в общественном смысле». Все вышеприведенное должно служить доказательством того, что вопрос о предоставлении женщинам права самостоятельного участия в земской и городской деятельности вполне назрел и все дело сводится лишь к санкционированию его законодательной властью» [16, арк. 8-8зв.].

Головуючий Шевченко в ході обговорення цієї доповіді сказав, що «женское население России превышает мужское чуть ли не на целый миллион, что женщины наравне с мужчинами зарабатывают себе и своим близким хлеб в самых тяжелых условиях труда, что они имеют те же потребности, что они несут тоже тяготы в пользу государства, как и мужчины, вплоть до пролития крови на полях сражений. Все эти обстоятельства достаточны для того, чтобы признать во имя справедливости право женщин наравне с мужчинами помимо каких бы то ни было цензовых норм на участие в государственной и общественной жизни» [16, арк. 8зв.].

Після обговорення цієї доповіді було вирішено приєднатися до наступної резолюції: «Целым рядом общественных действий Россия дошла

до сознания необходимости ликвидации старого строя. Мы накануне важных коренных реформ; России предстоит положить в основу своего обновления принцип всеобщей равноправности. Возлагая все свои надежды на торжество этого принципа, мы уверены, что земства и города, не сумевшие за 40 лет гонения сохранить неприкосновенность своих идеалов, поддержать идею справедливости и в вопросе женской правоспособности. До сих пор женщина могла мириться с недочетами своего положения и находить объяснение своей бесправности в бесправности всех. Но теперь накануне переоценки общих прав, она не должна молчать. Она имеет право стоять рядом со всеми, требовать признания своей равноправности, тем более, что сама жизнь уже доказала ее трудоспособность. Мы твердо надеемся, что наступит время для нашей родины, когда инициатива и энергия всех граждан получат возможность применения. Пора устранить ненормальность правового положения женщины, ограничивающего ее даже в имущественных правах. Неся повинности и платя налоги, она не имеет права голоса в их назначении и распределении и лишена возможности приносить ту пользу родине, на которую чувствует себя способной. Поэтому, твердо веруя в силу общественного мнения русского народа, нижеподписавшиеся заявляют требование, чтоб при предстоящем пересмотре земского и городского положения, женщинам было предоставлено активное и пассивное избирательное право в городском и земском самоуправлении» [16, арк. 83в.].

Але пропозиції, викладені в резолюції, так і залишилися на папері. Підписання цього документу не змінило становища жінок у суспільстві, вони як і раніше вважалися негідними управляти державою.

Отже, історично так склалося, що політична діяльність вважалася прерогативою чоловіків. Жінці відводилася традиційна роль хатньої робітниці, матері, берегині роду, їхні майнові та громадянські права, в тому числі право обирати й бути обраними, були обмежені. Проте жінки не збиралися миритися з таким становищем і розпочали боротьбу за набуття громадянських прав та свобод на рівні з чоловіками. Результатом діяльності прихильниць рівноправності в Російській імперії на початку ХХ ст., т. зв. «рівноправок», представниць Всеросійського союзу рівноправності жінок (СРЖ), відділення якого були і на території України, було отримання виборчого права частиною жінок Російської імперії в березні 1917 р.

---

1. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю / М. Дядюк. - Львів: Астролябія, 2011. - 368 с.

2. Маланчук-Рибак О. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ - першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст / О. Маланчук-Рибак. - Чернівці, 2006. - 500 с.

3. Книш І. Жінка вчора і сьогодні: Вибр. твори / І. Книш. - Вінніпег, 1958. - 200 с.

4. Бурачинська Л., Залізняка О. Жіночий рух / Л. Бурачинська, О. Залізняка // Енциклопедія українознавства. - Т. 2. К., 1994. - С. 693-696.

5. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього: Жіночий рух Наддніпрянської України ІІ пол. ХІХ - поч. ХХ ст.: Сторінки історії: Монографія / Л. Смоляр. - Одеса, 1998. - 402 с.

6. Смоляр Л. Фемінізм в Україні: традиції і сучасність / Л. Смоляр // Віче. - 1995. - № 9. - С. 81-92.

7. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні: Монографія / За загальн. ред. Л.О. Смоляр. - Одеса, "Астропринт" 1999. - 440 с.
8. Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX ст. - 1939 р.) / Б. Савчук. - Івано-Франківськ, 1998. - 278 с.
9. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884-1939 / М. Богачевська-Хом'як. - К., 1995. - 424 с.
10. Богачевська М. Дума України - жіночого роду / М. Богачевська. - К.: Воскресіння, 1993. - 109 с.
11. Основи теорії гендеру. - К.: «К.І.С.», 2004. - 536 с.
12. Брокгауз Ф. А., Ефрон И. А. Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. - СПб., 1892. - Т. 80. - С. 704-708.
13. Лукаш С. Ю. Проблеми жіночого політичного руху наприкінці XIX - на початку XX століття / С. Ю. Лукаш // Еволюція правового становища жінок: історія і сучасність / Упорядники О. М. Руднева, О. Р. Дашковська; наук. ред. А. П. Гетьман. - Харків: Право, 2000. - 196 с.
14. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в XX ст. / Н. Чухим // "Г" Незалежний культурологічний часопис. - 2000. - № 17. - С. 26-30.
15. Полное собрание законов Российской империи (Собрание 3-е). - Т. XXV. - № 2662.
16. Державний архів Сумської області, ф. 2362, оп. 1, спр. 5, арк. 8-8 зв.
17. Богачевська М. Український жіночий рух з перспективи сторіччя / М. Богачевська // Віднова. До сторіччя українського жіночого руху (1884-1984). - б/м, літо-осінь 1984. - С. 15-17.

References

1. Djadjuk M. Ukrai'ns'kyj zhinochyj ruh u mizhvojenij Galychyni: mizh gendernoju identychnistju ta nacional'noju zaangazhovanistju / M. Djadjuk. - L'viv: Astroljabija, 2011. - 368 s.
2. Malanchuk-Rybak O. Ideologija ta suspil'na praktyka zhinochogo ruhu na zahidnoukrai'ns'kyh zemljah HH st.: pershoj' tretyny HH st.: typologija ta jevropejs'kyj kul'turno-istorychnyj kontekst / O. Malanchuk-Rybak. - Chernivci, 2006. - 500 s.
3. Knysch I. Zhinka vchora i s'ogodni: Vybr. tvory / I. Knysch. - Vinnipeg, 1958. - 200 s.
4. Burachyn's'ka L., Zaliznjakova O. Zhinochyj ruh / L. Burachyn's'ka, O. Zaliznjakova // Encyklopedija ukrai'noznavstva. - T. 2. K., 1994. - S. 693-696.
5. Smoljar L. Mynule zarady majbutn'ogo: Zhinochyj ruh Naddniprojans'koi' Ukrai'ny II pol. XIX - poch. XX st.: Storinky istorii': Monografija / L. Smoljar. - Odesa, 1998. - 402 s.
6. Smoljar L. Feminizm v Ukrai'ni: tradycii' i suchasnist' / L. Smoljar // Viche. - 1995. - № 9. - S. 81-92.
7. Zhinochi studii' v Ukrai'ni: Zhinka v istorii' ta s'ogodni: Monografija. / Za zagal'n. red. L.O. Smoljar. - Odesa, "Astroprynt" 1999. - 440 s.
8. Savchuk B. Zhinoctvo v suspil'nomu zhytti Zahidnoi' Ukrai'ny (ostannja tretyna HH st. - 1939 r.) / B. Savchuk. - Ivano-Frankivs'k, 1998. - 278 s.
9. Bogachevs'ka-Homjak M. Bilym po bilomu. Zhinky v gromads'komu zhytti Ukrai'ny. 1884-1939 / M. Bogachevs'ka-Homjak. - K., 1995. - 424 s.
10. Bogachevs'ka M. Duma Ukrai'ny - zhinochogo rodu / M. Bogachevs'ka. - K.: Voskresinnja, 1993. - 109 s.
11. Osnovy teorii' genderu. - K.: «K.I.S.», 2004. - 536 s.
12. Brokgauz F. A., Efron Y. A. Энциклопедический словарь / F. A. Brokgauz, Y. A. Efron. - SPb., 1892. - Т. 80. - С. 704-708.
13. Lukash S. Ju. Problemy zhinochogo politychnogo ruhu naprykinci XIX - na pochatku XX stolittja / S. Ju. Lukash // Evoljucija pravovogo stanovys'ha zhynok: istorija i suchasnist' / Uporjadnyky O. M. Rudnjeva, O. R. Dashkov's'ka; nauk. red. A. P. Get'man. - Harkiv: Pravo, 2000. - 196 s.
14. Chuhym N. Gender ta genderni doslidzhennja v HH st. / N. Chuhym // "Г" Незалежний культурологічний часопис. - 2000. - № 17. - С. 26-30.
15. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii (Sobranie 3-е). - Т. XXV. - № 2662.
16. Derzhavnyj arhiv Sums'koi' oblasti, f. 2362, op. 1, spr. 5, ark. 8-8 зв.
17. Bogachevs'ka M. Ukrai'ns'kyj zhinochyj ruh z perspektvy storichchja / M. Bogachevs'ka // Vidnova. Do storichchja ukrai'ns'kogo zhinochogo ruhu (1884-1984). - б/м, літо-осінь 1984. - С. 15-17.

Лобко Н. В.

кандидат исторических наук, доцент, Сумский государственный университет (Украина).

К ВОПРОСУ ОБ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАВАХ ЖЕНЩИН В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В НАЧАЛЕ XX в.

Автор на примере архивных материалов, таких как, заявления женщин о желании участвовать в выборах, доклад «О равноправии женщин», который обсуждался 27 ноября 1905 г. на Сумском уездном земском собрании, рассматривает правовой статус женщин в Российской империи и их борьбу за право принимать участие в выборах в Государственную думу 1905 г.

Ключевые слова: движение женщин, избирательные права, феминизм, эмансипация, Российская империя.

Lobko N. V.

PhD (History), Associate Professor (Ukraine), Sumy State University

ON THE QUESTION OF THE VOTING RIGHTS OF WOMEN IN THE RUSSIAN EMPIRE AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

In this article, the author analyses several archive materials that still remain little known to a wide scientific audience. These documents concern the question of a women's legal status in the Russian Empire and their struggle for civil rights and liberties and voting right in particular, equally to men.

Study of women's history as a whole is one of the important directions of the modern science of history. One of the urgent questions in studying of women's history in the Ukrainian historiography is the legal status of a woman and her obtaining of civil rights and liberties equally to men. In the article, the author pays her attention to the fact that Ukrainian researchers created groundwork and theoretical base for solving such problems as formation and development of women's movement in Ukraine and participation of Ukrainian women in the struggle for the voting right.

The author examines the main stages which the European women went through in their struggle for empowerment. Certainly, women's movements in every country had their own specifics, but the common thing in their programmes was that they were struggling for the right to vote and to be elected.

As exemplified by the archive materials, containing information about elections to the State Duma as of 1905, the author examines how women's struggle for the right to participate in the elections took place in the Russian Empire at the beginning of the 20th century. Thus, State Archives of Sumy Region contains women's applications to take part in the elections with the statement of persons to whom they granted the right to use their property qualification, as well as the report "On the Women's Equality" discussed on the 27th of November, 1905 on the regular Sumy Povit Land Assembly. This report contains information that gives an idea of the women's position in the Russian Empire and their legal status. The author concludes that suggestions made in the resolution were not executed. Subscription of this document did not change the situation with the women's rights in society, and they were considered unworthy to rule the country as before.

Key words: movement of women, voting rights, feminism, emancipation, Russian empire.

Отримано 24.12.2016